

КРЕМЕНЕЦЬКІ СЕМІНАРИСТИ XIX СТ.:

Назар БАГНЮК

(Закінчення. Початок у №№ 7-12)

Правила чітко і конкретно визначали розпорядок дня семінаристів. Їх робочий день розпочинався о 6 годині ранку, о 7-й вони вже слухали молитви, а з 8-ої ранку та до 14-ої перебували у навчальних класах. Кожен семінарист повинен був мати із собою всі необхідні для занять книги, зошити, письмове приладдя, а для мовних предметів — спеціальний зошит для словника. Заборонялося приносити у клас речі, що не мали стосунку до уроків за розкладом цього дня. Місця за партами семінаристи займали тільки свої, які були суворо визначені. Перевірка присутніх здійснювалась до приходу вчителя. Відсутніх і тих, хто спізнився, фіксували у класному журналі в обов'язковому порядку.

Під час уроку учням дозволялось єдине — уважно слухати вчителя, перебуваючи в «сумирній позі». Заборонялося розмовляти, рухатися по класу, навіть «залигати» на парту чи її спинку. Вони були зобов'язані не займатися ніякими іншими справами, не читати і не передавати інших книг, не перепитувати і не переписувати нічого, що не стосується уроку, не готуватися до наступних занять, не підказувати, не робити зайвих рухів за партою, не перебивати вчителя запитаннями (всі запитання — під кінець уроку, після завершення пояснення матеріалу вчителем). Навіть не дозволялося горіти зошити, шарудіти ногами під столом, кашляти і т. п.

Виходити із класу дозволялося лише у випадку критичної потреби і в погодженні з учителем, а після закінчення уроку — тільки вслід за вчителем, притому без шуму і штовхання. На перервах треба було перебувати поблизу аудиторії.

Після занять семінаристи відправлялися на обід, під час якого заборонялися розмови, зайве переміщення, недбале поводження з кухонним обладнанням, насамперед із посудом. Вони не мали права виносити з їдальні їжу в кімнати чи класи, ходити до їдальні в непередбачений розпорядком дня час. Після обіду до 16.30 учні відпочивали, займалися музикою, співом, живописом та гімнастичними вправами. Після цього до 20.30 готували домашні завдання до наступного дня, читали книги і писали творчі роботи. В цей же відрізок вечірнього часу їм дозволявся відпочинок на півгодини.

Заборонялося переписувати чужі домашні завдання або давати іншим списувати свої. Окремі завдання, особливо твори, повинні були виконуватись на «чорновику», який зберігався упродовж навчального року, і на «чистовику», що зберігався упродовж всього навчання в семінарії (обидва тексти рецензував викладач і здавав секретарю семінарії). Категорично заборонялося будь-яким чином заважати іншим семінаристам виконувати домашні завдання (розмовами, музикою, співом, різноманітними шумами). О 20.30 семінаристи вечеряли за тими ж правилами, що й в обід. Після вечері до 21.30 вони прогулювалися в семінарському дворіку, потім йшли на вечірню молитву. Прогулянки парком у вечірній час заборонялися, а дозволялися лише вдень. О 22 годині — початок нічного сну, а для тих, хто не встиг закінчити домашніх завдань, дозволялася ще одна година роботи. Після 23.00 всі без винятку мали знаходитись у спальнях. Приміряк цих Правил кожен семінарист повинен був тримати при собі.

Небезпідставно можна вказати на антидемократичний характер таких правил. Але якщо врахувати, в яких умовах доводилось працювати семінаристам після завершення навчання, суворості та жорсткості регламентації цих норм знаходимо пояснення: згадані Правила сприяли підготовці до фахової діяльності за жорстко визначеними і суворо контрольованими канонами.

Виховна робота в семінарії мала двохвекторну спрямованість: забезпечення навчальної дисципліни і високоморальних стосунків між семінаристами та «виховне керівництво» ними зі сторони викладачів. Контроль за духовно-моральним станом семінаристів здійснювався систематично і повсюдно: в семінарії, в гуртожитках, на квартирах. Конкретно фіксувалися всі відхилення від адміністративно-навчальних і морально-етичних норм. Велюща персональне спостереження за релігійними настроями учнів, за дотриманням ними вимог увічливості, благочестя й охайності. До цієї ж сфери адміністративно-педагогічної роботи входив контроль за станом здоров'я семінаристів. Рівень виховної роботи в семінарії визначався методом порівняльного аналізу стосовно аналогічних показників минулого навчального року.

Були встановлені чіткі критерії визначення балу (оцінки) за дисципліну. На 1 бал така оцінка знижувалась учням семінарії, які «пізно вставали вранці та довго затримувалися ввечері», не дотримувалися чистоти й охайності в одязі, в класах, в місцях проживання, самовільно залишали семінарію (на короткий час) під час занять, не дотримувалися правил ввічливості до наставників і колег, до господарів квартир і посторонніх осіб, нерозумно витрачали на розваги передбачені для навчання кошти. На 2 бали знижували оцінку з поведінки за поступки, пов'язані з негативними моральними нахилами семінариста і систематичне повторення вищезгаданих порушень, особливо за пропуски занять і богослужіння у храмі.

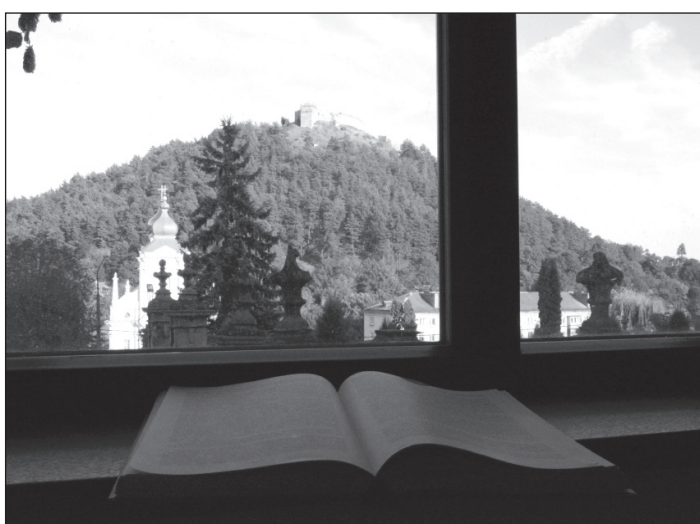
До третьої категорії проступків відносили такі порушення, які мали причиною стійкі «дурні» нахили порушника: багаторазове здійснення всіх вищезгаданих відхилень в особливо різкій і нахабній формі, а також випадки обману,

бійок з колегами, крадіжка чужих речей, участь в азартних іграх, випадки пияцтва. За такі порушення семінариста карали пониженням у розрядному списку, позбавленням «казеного» утримання, поміщенням у «карцер», а при невідомості таких заходів — виключенням із семінарії.

Стягнення на семінаристів накладали такі офіційні особи: викладач (у межах класу — через зауваження, усну догану, позбавлення місця за партою, видалення з класу), помічник інспектора та інспектор (в усіх класах — не лише за порушення навчальної дисципліни, а й за моральні проступки), ректор і Педагогічні збори (поміщення в «карцер», позбавлення «казеного» утримання, пониження в розрядному списку, виключення із семінарії).

Навчальна дисципліна семінаристів була предметом особливої уваги керівництва духовних освітніх закладів не тільки Кременця чи Волині. В Журналі Навчального Комітету при Святійшому Синоді вживався термін «педагогічна дисципліна», якій в цьому документі відведено окремий розділ. Причому у згаданому Журналі робився наголос на профілактичних попереджувальних заходах, на їх пріоритет по відношенню до заходів покарання. Варто зупинитися на основних профілактично-попереджувальних або «охоронних», за термінологією того часу, заходах, запропонованих церковним керівництвом: по-перше, «власний добрий приклад вихователів»; по-друге, «тепла і щира любов у всіх відносинах між вихователями і вихованцями»; по-третє, «спільне одностайне прагнення до однієї спільної мети», під чим розумілась єдність у критеріях, завданнях, формах і методах виховання; по-четверте, здійснення впливу на духовні сили вихованців у напрямі формування «свідомої дисципліни, а не механічної рабської покірності»; по-п'яте, стимулювання вихованців до занять різними видами мистецтва (літературою, музикою, співом, малюванням) заради формування у них естетичного сприйняття прекрасного і піднесеного.

У системі організаційно-виховної роботи особливе



місце належало аналізу ефективності покарань за ті чи інші порушення навчальної дисципліни та норм моралі. В цьому напрямі першочергове значення надавали спостереженню за діями семінариста, схильного до порушень норм поведінки і моралі, фіксації таких поступків і використанню останніх у виправних бесідах із порушниками. Наголошувалося, що всі зауваження, докори і претензії до поведінки семінариста повинні мати фактологічну основу.

В аналізі стану дисципліни семінаристів звертали увагу на такий парадокс: порушниками семінарських дисциплінарних канонів могли стати учні з високою успішністю та міцними знаннями, і навпаки, учні з низькими, навіть незадовільними знаннями могли показувати взірці у дотриманні дисциплінарних вимог. У цьому випадку рекомендувався індивідуальний підхід до кожного учня для вивчення особистісних причин такої «аномалії» з метою застосування ефективних і навіть неординарних заходів.

При виборі форми покарання порушника дисципліни рекомендувалось максимально враховувати його персональні особливості, щоб визначити, наскільки він готовий і спроможний діяти адекватно в умовах суворих семінарських порядків. На думку керівництва семінарії, покарання за порушення дисципліни мали відповідати двом цілям: мобілізації та зосередженню зусиль порушника на глибокому і ретельнішому оволодінні навчальним матеріалом, а також на забезпеченні дисциплінованої категорії семінаристів від дискомфорту (безладу), який вносить у навчальний процес діяльність порушників.

Факторами, що обумовлюють схильність учня духовного навчального закладу до порушень дисципліни, називали «дурне знайомство», особисте горе чи домашні проблеми, наявність зайвих грошей, схильність до брехні, до шкідливих звичок, до крадіжок (клептоманії), а також лінощі, надмірну впертість або її протилежність — безхарактерність, конформізм.

Керівництво духовних навчальних закладів дотримувалося чіткої методології у застосуванні стягнень до учнів і семінаристів за дисциплінарні порушення чи інші проступки морального або соціального характеру. Перший принцип при накладенні стягнення: покарання має бути не карою чи помстою за вчинене, а засобом до «виправлення» порушника. Другий принцип — відповідність і співмірність

стягнення формі, змістові і наслідкам здійсненого порушення. Третій принцип: стягнення має узгоджуватись з віком та особистісними якостями, специфікою душевного стану порушника на час здійснення проступку. Четвертий принцип: має бути використана можливість відмови від накладання стягнення за умови щирого усвідомлення порушником негативу свого вчинку та визнання власної вини. П'ятий принцип: якщо уникнути стягнення неможливо або недоцільно, то воно має бути відчутним для самого порушника і мати вплив на інших вихованців. Шостий принцип: стягнення не повинне принижувати гідності покараного, бо втратить свій виховний і профілактичний вплив, може навіть озлобити порушника. Нарешті, стягнення має бути логічним наслідком змісту і форми проступка і відповідати його характеру. Для прикладу, за лінощі карали роботою, за сварку — бойкотом, за втечу із занять — позбавленням відпустки і т. п.

Такий підхід до забезпечення навчальної дисципліни обумовив два види покарання за її порушення: заходи, що були покликані впливати на духовну сторону життєдіяльності семінариста, і заходи, що носили примусовий фізичний характер, бо впливали на предметно-матеріальний комфорт життя порушника. Привертають увагу комплекси згаданих дисциплінарних заходів, що застосовувались у духовних навчальних закладах до порушників навчальної дисципліни і норм моралі.

До категорії стягнень морально-духовного характеру належали усне зауваження або «невдоволений критичний погляд вихователя»; догана, оголошена індивідуально (без присутності інших), перед семінаристами класу чи на загальних зборах семінарії; догана присоромлення — як висловлена усно та доповнена «засобами сорому», зокрема стояння на ногах за партою, біля парти, біля порога або в кутку класу; відправлення за межі класу (присоромлення могло поширюватись на кілька уроків, але в цьому не можна було «перебрати міри», щоб не викликати в інших семінаристів співчуття до покараного, а відтак — і до солідарності з ним).

До цієї ж категорії відносились доповідні про порушення ректору чи Педагогічним зборам семінарії, занесення імені порушника дисципліни у «штрафну» книгу (за пропуски занять, спізнання на заняття, порушення дисципліни на уроках, невідготовленість домашніх завдань, образа інших семінаристів або неповага до вчителів), зниження оцінки за поведінку у підсумкових відомостях, пониження порушника у рейтингових списках учнів семінарії. Фіксація порушення і винесення стягнення за нього здійснювалась у спеціальному журналі керівництва семінарії, тобто стягнення морально-духовної категорії фіксувалися письмово.

Другу категорію стягнень складали заходи адміністрації семінарії, що мали матеріально-побутовий характер і впливали на соціальний статус семінариста. Серед таких покарань зустрічаємо досить несподівані за формою та змістом. Для прикладу, короткочасне позбавлення їжі, що полягало в наступному: покарані порушники стояли в їдальні під стіною, поки їхні колеги трапезували за столами (їжу вони все-таки отримували, але кілька годин пізніше). З їдальнею пов'язані й інші покарання: побавлення однієї, як правило найсмачнішої, страви або призначення «голодного столу» (окраєць хліба з квасом чи водою). Необхідно зауважити, що такі покарання практикувалися досить обережно, щоб не зашкодити здоров'ю семінариста.

Застосовувалися стягнення, що обмежували особисту свободу учня семінарії. Зокрема, примусове перебування порушника у приміщенні класу в той час, коли його колеги брали участь у розважальних заходах. Порушники дисципліни обмежували відпустки на вихідні або святкові дні, залучали до фізичних робіт в години відпочинку інших семінаристів. Одне з найвагоміших покарань — поміщення порушника до «карцеру», тобто спеціальної кімнати, звідки йому заборонялося виходити, а іншим — заходити до нього. Це покарання, як правило, поєднувалось з обмеженнями на прийом їжі («голодним столом»). Карцерна кімната мала бути абсолютно безпечною для здоров'я покараного. Тих, хто перебував у «карцері», могли залучати до фізичних робіт, інколи дозволяли ходити на заняття, проте на перервах і після занять — повертатися до карцерної кімнати. Як виняток, можна було брати із собою навчальні книги. Найвищим заходом покарання було відчислення із семінарії, про загрозу якого попередньо повідомляли порушника і його батьків у надії, що ситуацію ще можна виправити.

Конкретно регламентувалася процедура відчислення семінаристів з навчального закладу. В офіційних документах вказувався перелік основних причин такого радикального заходу. Першими називалися причини ідейно-політичного характеру: поширення «шкідливих» учень через власні твори чи поширення чужих творів «шкідливого» змісту, в бесідах з іншими людьми, у формі глузування над духовними цінностями, зневаги до церкви і держави, а також співчуття, підтримки або поширення подібних ідей і вчень серед інших. Наступний проступок цього розряду — непослух і протидія владі будь-якого рівня, нахабство і грубощі по відношенню до керівництва семінарії. Далі — пияцтво, що приводило до громадських скандалів чи в яке «втягували» своїх друзів і знайомих. До цього ж «пріоритетного» списку порушень належала розпуста чи схильність до неї, схильність до крадіжок і їх здійснення, систематичні негідні вчинки, що супроводжувались або вели до образ і принижень інших людей. Сюди ж відносились вперті лінощі, які впливали на якість навчання, самовільна і довготривала відсутність на заняттях без поважних причин.